

Waldemar Wojtasik

(Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Uniwersytet Śląski)

WYBORCZA SELEKCJA ELIT POLITYCZNYCH W POLSCE

WPROWADZENIE

WOLNE I SPRAWIEDLIWE (*FREE and fair*) wybory są trwałą cechą każdego demokratycznego systemu politycznego i jednym z najważniejszych mechanizmów, określających sposób jego funkcjonowania poprzez wpływanie na styl prowadzenia gry politycznej¹. Stanowią one metodę służącą do wyłonienia spośród kandydatów osób, które mają piastować określone, obieralne stanowiska lub urzędy publiczne. W praktyce jest to także forma zbiorowej decyzji, podjętej przez określoną wspólnotę polityczną co do układu rywalizacyjnych powiązań pomiędzy partiami, tworzącymi system partyjny². W wyniku ich przeprowadzenia podejmowane są decyzje o dystrybucji władzy, której kierunek zależy od ujawnionych w akcie głosowania preferencji politycznych, wynikających z przekładania jednostkowych głosów na zdobycze mandatowe. W tym kontekście zwraca się uwagę na fakt, że elekcje doprowadzają jedynie do wyboru ludzi, a nie polityki, która w ich wyniku będzie realizowana. Gerald M. Pomper zauważa, że „wybór rządu, nie jest wyborem polityki rządowej. [...] Wola ludu reprezentuje przekonania większości wyborców, ale nie determinuje prowadzonej polityki”³. Dzieje się tak z powodu logiki działania politycznej reprezentacji, która zostaje wybrana, aby podejmować decyzje dla dobra publicznego, a nie tylko być prostym przedłużeniem woli wyborców. Rezultaty wyborów, rozumiane jako czynniki wpływające na dystrybucję władzy,

¹ A. Żukowski, *Systemy wyborcze. Wprowadzenie*, Olsztyn 1999, s. 52.

² R. Herbut, *Wybory*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii*, Wrocław 1996, s. 450–451.

³ G.M. Pomper, *Elections in America: Control and Influence in Democratic Politics*, New York 1980, s. 51.

pomagają w określeniu równowagi pomiędzy różnymi częściami struktury społecznej, angażując jednostki w kreację sfery polityki⁴.

Wśród koncepcji podejmujących problematykę definiowania funkcji wyborów można wyodrębnić dwa nurty: szeroki i wąski. W ujęciu szerokim funkcjami wyborów określa się oddziaływanie zbiorowego suwerena na stosunki społeczne, polityczne i gospodarcze w państwie bądź jednostce terytorialnej przy pomocy podstawowego instrumentu sprawowania władzy⁵, bądź rozumie się pod tym pojęciem zadania, które wybory mają do wypełnienia w ramach systemu politycznego danego państwa⁶. Takie założenie determinuje możliwość badania treści funkcji wyborów i ich praktycznej realizacji na wielu płaszczyznach bezpośredniego i pośredniego oddziaływania. W ujęciu węższym funkcje wyborów traktowane są jako czynniki kształtowania relacji władczych w ramach społecznego oddziaływania. W takim kontekście są to zadania wypełniane przez zastosowanie określonych procedur dla legitymizowania działalności organów państwa w imieniu i na rzecz suwerena⁷, szczególnie ich roli w wyłanianiu przywódców i determinowaniu kierunku działań rządu⁸.

Zarówno szerokie, jak i wąskie koncepcje definiowania funkcji wyborów zawierają w sobie odwołania do kształtowania politycznego przywództwa, szczególnie jeżeli jest ono traktowane jako wynik redystrybucji władzy w wyniku wyborów⁹ i zakłada wytworzenie określonych, zrutyinizowanych i utrwalonych działań, w ramach których rozdzielone zostały role i formuły postępowania¹⁰. Badacze funkcji wyborów, ze względu na ukierunkowanie swoich dociekań, założony kontekst czy poziom ogólności w różny sposób określają oddziaływanie wyborów na kwestię przywództwa i selekcji w ich wyniku elit politycznych. W najbardziej

⁴ A. Turska-Kawa, *Psychologiczne uwarunkowania zachowań wyborczych*, „Preferencje Polityczne” 2010, nr 1, s. 101–102.

⁵ K. Skotnicki, *Wpływ funkcji wyborów na prawo wyborcze i system wyborczy. Zarys problematyki*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 79 (2), s. 11.

⁶ R. Alberski, W. Jednaka, *Wybory parlamentarne i prezydenckie – jedność czy różnorodność funkcji politycznych?*, [w:] *Ewolucja polskiego systemu politycznego po 1989 roku w świetle komparatystycznej teorii polityki*, red. A. Antoszewski, Wrocław 1994, s. 65.

⁷ A. Stelmach, *Funkcje wyborów i ich weryfikacja we współczesnym świecie*, [w:] *W poszukiwaniu modelu demokratycznego*, red. S. Zyborowicz, Toruń 2009, s. 199.

⁸ G.M. Pomper, *Elections in America: Control and Influence in Democratic Politics...*, s. 14.

⁹ J. MacGregor Burns, *Władza przywódcza*, [w:] *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii polityki*, wybór i oprac. J. Szczupaczyński, Warszawa 1995, s. 266.

¹⁰ K. Zuba, *Przywódtwo w teorii nauk politycznych*, [w:] *Przywódtwo polityczne. Teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004, s. 14.

ogólnych ramach są one nazywane funkcjami personalnymi¹¹, wyborem przedstawicieli¹², wyborem przedstawicieli spośród obywateli¹³, wyborem politycznej reprezentacji¹⁴, nadaniem mandatu do rządzenia¹⁵ czy też kreacją polityków na stanowiska pochodzące z wyboru¹⁶. W sposób instrumentalny funkcje takie bywają określane jako rekrutacja jednostek do sfery polityki¹⁷, rekrutacja przywódców politycznych¹⁸, selekcja elit politycznych¹⁹, selekcja elit sprawujących władzę²⁰, kreowanie elit politycznych²¹, rekrutacja elity politycznej²², rekrutacja i selekcja kadr politycznych²³ czy też wzmocnienia elit²⁴. Z zaprezentowanego zestawienia pojęć określających wpływ wyborów na kształtowanie się władz i przywództwa politycznego jawi się szczególnie związek z kreowaniem elit politycznych. Sytuuje on wybory jako najważniejszy mechanizm instytucjonalnego kształtowania relacji pomiędzy społeczeństwem a władzą. W takim ujęciu wybory przypominają swoim zamysłem drogę o dwóch kierunkach ruchu, dzięki którym zapewniony zostaje wzajemny wpływ na siebie rządzących i obywateli oraz elit i mas²⁵.

¹¹ A. Stelmach, *Funkcje wyborów i ich weryfikacja we współczesnym świecie...*, s. 203.

¹² R. Rose, H. Mossawir, *Voting and Elections: A Functional Analysis*, „Political Studies” 1967, vol. 15 (2), s. 174.

¹³ T.R. Dye, L. Schubert, H. Zeigler, *The Irony of Democracy: An Uncommon Introduction to American Politics*, Wadsworth 2009, s. 132.

¹⁴ R.S. Katz, *Democracy and Elections*, New York/Oxford 1997, s. 211; R.S. Katz, *Functions of Elections*, [w:] *International Encyclopedia of Elections*, red. R. Rose, Washington 2000, s. 135.

¹⁵ M. Harrop, W.L. Miller, *Elections and Voters: A Comparative Introduction*, Basingstoke 1987, s. 146.

¹⁶ S.K. Medvic, *Campaigns and Elections: Players and Processes*, Wadsworth 2010, s. 11.

¹⁷ A. Heywood, *Key Concepts in Politics*, New York 2000, s. 200.

¹⁸ R. Markowski, *System wyborczy – system partyjny – jakość demokracji. O jednomandatowych okręgach wyborczych*, Warszawa 2010, s. 3, <http://www.isp.org.pl/files/5085946460410533001263554687.pdf>.

¹⁹ J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kiliias, *Demokracja polska 1989–2003*, Warszawa 2003, s. 208–209.

²⁰ A. Żukowski, *System wyborczy do Sejmu i Senatu RP*, Warszawa 2004, s. 12–13.

²¹ K. Skotnicki, *Funkcje wyborów*, [w:] *Prawo wyborcze Rzeczypospolitej Polskiej i problemy akcesji Polski do Unii Europejskiej*, Materiały XLIV Ogólnopolskiej Konferencji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego, Olsztyn 25–27 kwietnia 2002 r., red. A. Sylwestrzak, Olsztyn 2002, s. 129.

²² D. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004, s. 31.

²³ A. Antoszewski, *System polityczny RP*, Warszawa 2012, s. 187.

²⁴ A. Heywood, *Politologia*, Warszawa 2006, s. 286–287.

²⁵ A. Heywood, *Key Concepts in Politics...*, s. 200.

WYBORCZE KSZTAŁTOWANIE ELIT POLITYCZNYCH

Akt wyborczy nie jest prostym przeniesieniem kompetencji decyzyjnych na poziom reprezentantów politycznych. Dla jego realizacji potrzebne jest spełnienie dodatkowych warunków, wśród których najistotniejszymi są: (1) potencjał do realizacji zamierzeń programowych; (2) wyposażenie organu w kompetencje władcze, umożliwiające realizację postulowanych zadań; (3) posiadanie zdolności do wyboru spośród konkurencyjnych celów²⁶. Wybór reprezentantów społeczeństwa i obdarzenie ich kompetencjami decyzyjnymi zakłada, że wyborcy będą potrafili wybrać spośród siebie tych, którzy posiadają pożądane kompetencje, a ci, którzy zostaną wybrani, będą podejmowali decyzje w interesie całej społeczności. Warunki te nie mają charakteru ostatecznego, gdyż swoboda wyboru pozwala wybrać każdego, kto spełnia normatywne kryteria, a wyborcy mogą wskazywać swoich faworytów nie według oceny ich domniemanych lub realnych kompetencji, lecz biorąc pod uwagę inne czynniki. W konsekwencji wyborca może głosować na polityków i partie, które reprezentują jego interesy w jego subiektywnym rozumieniu²⁷.

Selekcja elit politycznych ma charakter dwuetapowy. Pierwszy etap wynika z istnienia partii politycznych jako podmiotów prowadzących poprzez swoje działanie do instytucjonalizacji sfery polityki, drugi bierze pod uwagę sprawczą rolę wyborców. Na kanwie procesów demokratyzacji to partie stały się czynnikiem organizującym chaotyczne cele i żądania polityczne jednostek, grupując wokół swoich postulatów członków i zwolenników. Prowadzona przez partie selekcja odwołuje się do dwóch głównych wymiarów: merytorycznego i politycznego, chociaż można pokusić się o wskazanie innych jej priorytetów (np. wynikających z założeń realizowanych strategii wyborczych czy odwołań rodzinno-towarzystwiskich), które niekiedy przyjmują dominujące znaczenie. Postulat merytoryczny zakłada konieczność posiadania przez kandydata odpowiednich cech, które z jednej strony mogą ułatwić generowanie poparcia i w konsekwencji wybór, a z drugiej predestynują go do właściwego spełniania roli wynikającej z ewentualnego wyboru. Wymiar polityczny selekcji kandydatów zakłada ideową tożsamość z głównymi wartościami, które tworzą podstawę aksjologiczną i programową grupowania startującego w wyborach. Praktycznym wymiarem selekcji na listy

²⁶ S.K. Medvic, *Campaigns and Elections: Players and Processes...*, s. 12.

²⁷ W.L. Miller, R.G. Niemi, *Voting: Choice, Conditioning, and Constraint*, [w:] *Comparing Democracies 2. New Challenges in the Study of Elections and Voting*, red. L. LeDuc, R.G. Niemi, P. Norris, London 2002, s. 170.

wyborcze jest przeprowadzenie procesu nominowania kandydatów do startu w wyborach²⁸. Przyjmuje on cztery podstawowe formy: nieuregulowaną; nominacji przez organy lokalne; nominacji przez organy centralne; prawyborów (wybór przez członków lub wyborców partii)²⁹. Uwarunkowania roli partii we wskazanej przez Andrzeja Antoszewskiego³⁰ funkcji rekrutacji i selekcji kadr politycznych wskazują, że mogą one nie tylko ukierunkowywać decyzje wyborców na proponowanych kandydatów, ale w specyficznych sytuacjach możliwość takiego wyboru zasadniczo ograniczać³¹.

W drugim etapie selekcji elit politycznych podnosi się rolę wyborców w jej kształtowaniu, którzy poprzez udział w wyborach oraz przejawianie swoich preferencji co do indywidualnych cech kandydatów i ich politycznych afiliacji podejmują decyzję o ukierunkowaniu swojego poparcia. W kontekście spersonalizowanych zachowań wyborczych wyróżnić można trzy rodzaje głosów wyborczych: (1) głos opinii (*vote of opinion*), który jest rezultatem analizy programów wyborczych dokonanych przez wyborcę; (2) głos przynależności (*vote of belonging*), który jest wyrazem społecznej i partyjnej identyfikacji wyborcy z partią polityczną; (3) głos wymiany (*vote of exchange*), który jest oddany jako przejaw silnych związków między wyborcą a kandydatem³². W przypadku selekcji elit politycznych pojedynczy wyborca może kierować się równocześnie różnymi typami motywacji do głosowania na konkretnego kandydata, których wypadkowa decyduje o ostatecznym kierunku alokacji głosu. Prowadzić to może do osłabienia klasycznych zależności pomiędzy wyborcą a kandydatem czy partią polityczną na rzecz doraźnych i indywidualizowanych mechanizmów, warunkujących przypisanie głosu.

Czynnikami mającym wpływ na realizację selekcji elit politycznych są stosowane formuły wyborcze. Wynika to wprost z konsekwencji zastosowania formuły

²⁸ R. Glajcar, *Reguły rywalizacji wyborczej a interesy partii politycznych – o politycznych konsekwencjach zmiany systemu wyborczego do Senatu RP w 2011 roku*, „Athenaeum. Polskie Studia Polityczne” 2012, nr 35, s. 12–14.

²⁹ M.in. W. Sokół, *Funkcje partii politycznych*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 2003, s. 73–75, oraz M. Migalski, W. Wojtasik, M. Mazur, *Polski system partyjny*, Warszawa 2006, s. 96–97.

³⁰ A. Antoszewski, *Funkcje eurowyborów...*, [w:] *Wybory do Parlamentu Europejskiego w 2004 r. na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, red. A. Antoszewski, Wrocław 2006, s. 21.

³¹ W. Wojtasik, *Efektywność strategii selekcji kandydatów na listy wyborcze w wyborach do Parlamentu Europejskiego 2009 roku*, [w:] *Polska scena polityczna. Środowiska – komunikacja polityczna – strategie*, red. K. Sobolewska-Myślik, A. Hess, K. Kowalczyk, Kraków 2010, s. 390–391.

³² A. Żukowski, *Systemy wyborcze. Wprowadzenie...*, s. 93.

większościowej lub proporcjonalnej oraz z możliwych odmienności w ramach systemu politycznego czy struktury społecznej. System wyborczy będzie więc jednym z podstawowych czynników determinujących funkcje wyborów, a poprzez jego świadomy wybór można intencjonalnie wpływać na konsekwencje przeprowadzanej elekcji. W systemach odwołujących się do reguł większości, jedną z podstawowych różnic w realizowanych funkcjach (w porównaniu z systemami proporcjonalnymi) jest charakter selekcji elit politycznych mających sprawować władzę. Model większościowy odwoływał się będzie do spersonalizowanego charakteru wyboru, w ramach którego wyborcy bezpośrednio wskazują osoby obdarzone poparciem. Procedura taka tworzy specyficzny rodzaj więzi pomiędzy wyborcami a wybranymi, zapewniający większy związek nie tylko z osobami popierającymi, ale i całym okręgiem wyborczym. Dzieje się tak poprzez możliwe zmniejszenie roli partii politycznych jako podmiotów kreujących charakter ostatecznego wyboru, gdyż pozbawione są one podstawowego atrybutu występującego w formułach proporcjonalnych – list wyborczych. W przypadku wyborów odbywających się w okręgach jednomandatowych dochodzi do tego jeszcze konieczność reprezentowania całego okręgu, gdyż ten nie posiada innego reprezentanta. To sprawia, że w sposób pośredni zwycięzca wyborów staje się również przedstawicielem obywateli, którzy go nie poparli. Selekcja elit realizowana w formule większościowej, nie zapewnia proporcjonalności politycznej reprezentacji okręgu wyborczego, a na poziomie całego kraju prowadzi najczęściej do nadreprezentacji dużych ugrupowań i podreprezentacji mniejszych (albo wręcz całkowitego braku ich przedstawicieli).

Zastosowanie formuły proporcjonalnej, wpływa odmiennie na realizację funkcji selekcji elit politycznych. Odmienność ta wynika z mniejszej personalizacji samego aktu wyboru oraz wzrostu znaczenia organizacji politycznych przy konstruowaniu list wyborczych. Nie można przy tym przyjąć założenia, że w wypadku wyborów większościowych rola partii w procesie nominowania kandydatów jest mała, gdyż to one ostatecznie decydują o udzieleniu poparcia osobom starającym się o urząd. Jednak w tej sytuacji politycznie racjonalny bywa również start kandydata niezależnego, który w specyficznych warunkach może odnieść sukces. W formule wyborów proporcjonalnych, szczególnie przy konstruowaniu list wyborczych, partie polityczne decydują o perspektywach poszczególnych kandydatów, a tym, którym odmówią poparcia, ograniczają szanse na wybór³³. Wyborcy

³³ R. Głajcar, *System wyborczy do Parlamentu Europejskiego w Polsce*, [w:] *Wybory do Parlamentu Europejskiego w Polsce 2009*, red. R. Głajcar, W. Wojtasik, Katowice 2010, s. 54–55.

w takim modelu w dalszym ciągu posiadają ostateczny wpływ na wybór, jednak jest on najczęściej modyfikowany przez różne rodzaje list wyborczych.

WYBORY PARLAMENTARNE

Rozpatrując selekcję elit politycznych w drodze wyborów parlamentarnych trzeba zauważyć, że w przypadku rodzimych procesów demokratyzacji, przejście od nominacji partyjnych do wybieralności naczelnych władz państwa w wyborach powszechnych jest uważane za najbardziej spektakularny przykład przeobrażeń ustrojowych polskiej sceny politycznej³⁴. Od 1989 r. istotnym elementem, który różnicuje wybory do Sejmu i Senatu jest system wyborczy, co jednak nie jest rozwiązaniem unikalnym, gdyż do rzadkości należą sytuacje, gdy obie izby wybierane są według tej samej lub zbliżonej formuły. O ile w przypadku izb poselskich liczba spotykanych rozwiązań jest ograniczona w praktyce do wyborów bezpośrednich w formule proporcjonalnej lub większościowej (oraz mieszanej), to specyfika drugich izb polega na częstym udziale czynników pozawyborczych w kształtowaniu ich składu osobowego³⁵. W okresie PRL rywalizacyjność wyborów do Sejmu nie była respektowana już na etapie tworzenia procedury wyborczej, gdyż system wyborczy nie gwarantował możliwości zgłaszania kandydatów wszystkim, a jedynie organom powiązanim z ówczesnymi władzami. Pozbawieni możliwości faktycznego wyboru, rozstrzygając jedynie pomiędzy osobami, które uzyskały akceptację reżimu, uczestniczący w wyborach legitymizowali system i osoby umieszczane na listach wyborczych. Decyzja o przywróceniu w Polsce bikameralnego modelu parlamentarnego, choć odwoływała się do tradycji politycznej³⁶, wynikała również z charakteru kontraktu politycznego, zawartego przy Okrągłym Stole pomiędzy siłami ówczesnych władz a solidarnościową opozycją. Odbywane w oparciu o formułę większościową, w pełni wolne wybory do Senatu miały stanowić namiastkę przyszłego pluralizmu i zarazem stanowić alibi dla przeprowadzenia kontraktowych wyborów do Sejmu, których wynik miał gwarantować (jak się wtedy wydawało) partiom reżimowym utrzymanie władzy.

³⁴ E. Zieliński, *Przekształcenia polityczno-ustrojowe w Polsce*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. E. Zieliński, Warszawa 1996, s. 32.

³⁵ J. Okrzesik, *Polski Senat. Studium politologiczne*, Warszawa 2007, s. 60.

³⁶ J. Pietrzak, *Sejm RP. Tradycja i współczesność*, Warszawa 2000, s. 5.

Dokonywana w oparciu o wybory parlamentarne selekcja elit politycznych zakłada wstępną rolę partii politycznych i komitetów wyborczych w przygotowaniu personalnych propozycji dla wyborców. W wyborach parlamentarnych, a szczególnie w ich sejmowym wydaniu, partie, tworząc listy wyborcze, ograniczają możliwy krąg kandydatów do osób, którym udzieliły formalnego poparcia³⁷, co czyni uprawdopodobnioną hipotezę, że nierzadko mają one wyłączność na kształtowanie składu elit politycznych³⁸. Nieco tylko odmiennie kształtuje się funkcja selekcji elit politycznych w wyborach do Senatu, gdzie ze względu na zastosowanie większościowego systemu wyborczego, przynajmniej teoretycznie, szanse kandydatów bezpartyjnych mogłyby wydawać się większe. Jednak praktyka wyborów do Senatu ukazuje tendencję po części zbieżną z występującą w wyborach do Sejmu – kandydaci największych ugrupowań majoryzują zdobycze mandatowe, a nie-liczne sukcesy kandydatów niezależnych w zdecydowanej większości przypadków wiążą się z poparciem (cichym bądź sformalizowanym) największych partii politycznych (które np. nie wystawiają swoich kandydatów przeciw akceptowanemu kandydatowi niezależnemu)³⁹.

Rola partii politycznych w selekcji i nominacji kandydatów na listy wyborcze w wyborach do Sejmu jest podnoszona jako jeden z mechanizmów negatywnie wpływających na jakość demokracji w Polsce. Liderzy partyjni czy też gremia decydujące o osobowym kształcie list wyborczych, w sytuacji pewnej stabilizacji poparcia wyborczego poszczególnych ugrupowań w okręgach wyborczych mogą zostać także podmiotami decydującymi w dużej mierze o konkretnym przydziale mandatów. Dzieje się tak ze względu na znajomość geografii i procedur wyborczych oraz posiadanie danych na temat rozkładu poparcia. Dzięki temu jest możliwe stworzenie wiarygodnej symulacji rozdziału mandatów w poszczególnych okręgach i takie usytuowanie preferowanych kandydatów, które uprawdopodobni ich wybór.

Selekcja elit politycznych podczas wyborów parlamentarnych realizowana jest także poprzez zastosowanie procedur wyborczych, których efektem jest przydzielenie mandatów. Odbyna się to na mocy przepisów Kodeksu wyborczego, regulującego sposób rozdziału mandatów pomiędzy poszczególne listy wyborcze. W elekcji sejmowej konsekwencją zastosowania proporcjonalnej formuły wyborczej jest redukcja liczby partii politycznych uzyskujących mandaty w stosunku do

³⁷ Por. A. Antoszewski, *Funkcje eurowyborów...*, s. 21.

³⁸ A. Stelmach, *Wpływ prawa wyborczego na system partyjny*, [w:] *Czy upadek demokracji? Idee i wartości*, red. A. Stelmach, Poznań 2007, s. 74.

³⁹ Por. W. Wojtasik, *Wybrane funkcje wyborów parlamentarnych w Polsce*, „*Studia Politologiczne*” 2011, nr 22, s. 65.

liczby ugrupowań, które w wyborach wystartowały. Wpływ na to mają m.in. zapisy ordynacji wyborczej, ustanawiające klauzule zaporowe oraz model finansowania partii politycznych, premiujący te ugrupowania, które uzyskują zdobycze mandatu lub tylko przekraczają próg finansowania (3% w wyborach do Sejmu). Budżetowy sposób finansowania partii politycznych jest mechanizmem ustanawiającym przewagę dla ugrupowań parlamentarnych i ograniczającym szanse nowych ugrupowań w rywalizacji wyborczej⁴⁰.

WYBORY DO ORGANÓW SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Proces selekcji elit politycznych jest realizowany także w wyborach do organów samorządu terytorialnego. W początkowym okresie transformacji systemowej wybory do rad gmin były wręcz procedurą tworzenia nowych elit na poziomie lokalnym, co wynikało z faktu szcążkowego ich charakteru przed 1990 r. Ustrojowy brak struktur samorządowych wpływał na brak mechanizmów tworzenia lokalnych i regionalnych elit politycznych, które były substytuowane przez przedstawicieli ówczesnej władzy. Szczególnie wybory z 1990 r. można by w opisywanym kontekście zaliczyć do kategorii *founding elections*⁴¹, ustanawiających nie tylko nowy porządek polityczny na poziomie lokalnym, ale także kreujących nową elitę polityczną. Do tamtego momentu nie było ani określonych wzorców tworzenia polityki na poziomie lokalnym, ani trwałych, społecznych mechanizmów politycznego zaangażowania w sprawy społeczności lokalnych. Wybory do rad gmin stworzyły pewien instytucjonalny wzorzec aktywności politycznej, będącej częścią szerszego procesu budzenia się aktywności społecznej ukierunkowanej na sprawy lokalne i tworzącej zręby społeczeństwa obywatelskiego. Reforma samorządowa z 1990 r. przełamała monopol państwowy i partyjny na kreowanie środowiska lokalnego i wprowadziła demokratyczny model władzy lokalnej, wywodzący się z lokalnej społeczności i spełniający funkcję administracji publicznej pod stałą kontrolą przedstawicieli miejscowego społeczeństwa⁴². W wyniku przeprowadzonej reformy administracyjnej z 1998 r. zastosowano proporcjonalną formułę wyborczą w gmi-

⁴⁰ W. Wojtasik, *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Katowice 2012, s. 166–168.

⁴¹ A. Antoszewski, *Wybory „otwierające” a rozwój systemu partyjnego w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Warszawa 2009, s. 6.

⁴² E. Zieliński, *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. E. Zieliński, Warszawa 1996, s. 38.

nach powyżej 20 tys. mieszkańców w wyborach do rad powiatów i sejmików województw. Zdaniem części badaczy upodobniło to ten fragment samorządowych elekcji do wyborów sejmowych. Taka ich formuła działała z całą pewnością *in favorem* partii politycznych, szczególnie tych relewantnych, mających silne struktury terenowe. Niewątpliwie również odcisnęło to swoje piętno na procedurze rekrutacji i selekcji kandydatów startujących w wyborach⁴³.

Tworzenie się społeczeństwa obywatelskiego i kreacja jego elit politycznych na poziomie lokalnym była procesem złożonym, w którym poza czynnikami instytucjonalnymi i społecznymi odwoływał się on także do wymiaru strukturalnego. Jego podstawowym odniesieniem było powiązanie powstania nowych elit z istniejącą strukturą społecznych zależności oraz reprezentującymi ją środowiskami. Takie genetyczne ujęcie pozwala na przedstawienie związku pomiędzy otrzymanym efektem przemian a poprzednimi formami struktury zaangażowania politycznego na poziomie lokalnym. W tworzeniu lokalnych elit po 1989 r. badacze wyróżniają trzy fazy: (1) związaną z miejscowymi strukturami zarówno władzy, jak i opozycji demokratycznej (głównie lokalne grupy „Solidarności” o tradycjach podziemnych); (2) okres dominacji Komitetów Obywatelskich, będących swoistym „pospolitym ruszeniem” dla zainicjowania struktur demokratycznych w danej miejscowości; (3) fazę wzrostu roli organizacji i instytucji politycznych, które za pomocą czynnika wyborczego tworzą nowe elity bez zakorzenienia w minionym systemie, czy też opozycji przeciw niemu⁴⁴.

W zaprezentowanym zestawieniu zarysowany został proces tworzenia lokalnych elit politycznych, który w początkowym okresie nie był przynajmniej bezpośrednio stymulowany wyborczo, a jego przebieg miał endogeniczne źródła. Mogło być to powodowane m.in. brakiem możliwości odwołania się do funkcjonujących wcześniej wzorców politycznej rywalizacji i kooperacji, dynamicznie zmieniającą się sytuacją społeczno-polityczną na początku lat 90., a także efemerycznością i słabą instytucjonalizacją pierwszych ruchów i partii politycznych. W ostatniej fazie można zaobserwować wzrost roli czynnika wyborczego, na co wpływ mogły mieć procesy instytucjonalizacji ruchów partyjnych (ze szczególnym uwzględnieniem czynnika rozbudowy terenowych ich struktur), krzepnięcie lokalnego wymiaru tożsamości społecznych jako poczucia przynależności do odrębnej wspólnoty (w tym ich możliwej emanacji w postaci głosowania w wyborach samorządowych)

⁴³ R. Alberski, A. Antoszewski, M. Cichosz, A. Ferens, H. Lisicka, D. Skrzypiński, R. Solarz, *Wybory samorządowe do rad gmin w 2002 roku w województwie dolnośląskim*, Wrocław 2003, s. 92–112.

⁴⁴ J. Bartkowski, *Lokalne elity władzy w Polsce w latach 1966–1995*, Warszawa 1996, s. 41.

oraz procesów akcesji i integracji europejskiej, które ogniskowały zainteresowanie opinii publicznej także na roli i wadze czynników lokalnych oraz regionalnych.

Wybory samorządowe cechują się osłabieniem mechanizmu głosowania strategicznego, co pozwala zastanowić się nad motywacją wyborcy w procesie samego oddawania głosu. W przypadku wyborów parlamentarnych, w których w podziale mandatów uczestniczą przede wszystkim przedstawiciele partii politycznych, troską pragmatycznego wyborcy jest niezamarnowanie swojego głosu. Inaczej wybory samorządowe – poprzez szerszy udział kandydatów niezależnych pozwalają na większą swobodę – wyborca może oddać swój głos na kandydata, którego ocenia wysoko, pomijając jego ideologiczne czy partyjne odniesienia. Doświadczenia ustabilizowanych demokracji pokazują, że nawet w przypadku samych wyborów samorządowych, jeżeli odbywają się one na różnych poziomach, można wykazać w tym względzie istotne różnice. Poziom lokalny sprzyja osłabieniu w głosowaniu znaczenia czynników ideologicznego i partyjnego. Wyborcy częściej oddają swoje głosy na kandydatów niezależnych bądź z innych partii, niż wynikałoby to z ich naturalnych preferencji ideologicznych. W Polsce obrazuje to różnica pomiędzy wynikami wyborów w gminach (gdzie w przeważającej mierze zwyciężają kandydaci niezależni) a sejmikami województw (w których tryumfują przedstawiciele partii politycznych)⁴⁵.

Interesującym spojrzeniem na problem selekcji elit politycznych w wyborach samorządowych jest traktowanie udziału partii politycznych w wyborach jako zagrożenia dla obywatelskości społeczeństwa. Ma to związek z możliwością dominującej roli partii politycznych w procesie selekcji i nominowania kandydatów do startu w nich. Jedną z dróg zmniejszenia roli organizacji partyjnych w wyborach jest rozszerzenie katalogu urzędów obsadzanych w drodze elekcji, w których partie nie mogłyby nominować kandydatów, ani też organizować im kampanii wyborczych⁴⁶. Jak się wydaje, sama obserwacja, dotycząca możliwości upartyjnięcia wyborów ma podstawę w rzeczywistości, jednak formalne zakazanie udziału partiom politycznym w niektórych z nich, abstrahując od potencjalnego konfliktu z zasadą wolności wyborów, mogłoby w szerszym kontekście okazać się tyleż nieskuteczne co destruktywne dla instytucjonalnego porządku w sferze polityki.

⁴⁵ W. Wojtasik, *Istotność wyborów i jej czynniki w świadomości społecznej*, „Preferencje Polityczne” 2012, nr 2, s. 212–213.

⁴⁶ S.E. Scarrow, *Making Elections More Direct? Reducing the Role of Parties in Elections*, [w:] *Democracy Transformed? Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies*, red. B.E. Cain, R.J. Dalton, S.E. Scarrow, Oxford 2003, s. 47.

Nawet w wyborach, w których partie mogą przedstawiać swoich kandydatów, zdarza się często (np. w Polsce na poziomie gmin i powiatów), że w znacznej liczbie startują kandydaci „niezależni”, posiadający oczywiste afiliacje partyjne. W przedstawianym kontekście ważne jest uchwycenie roli partii politycznych, które dokonują procesu wstępnej selekcji kandydatów do pełnienia funkcji publicznych. Odbywa się to w ramach procesu nominacji partyjnych kandydatów do startu w wyborach lub w ramach tworzenia list wyborczych. Jego istota polega na poszukiwaniu i strategicznym doborze kandydatów, którzy są następnie weryfikowani przez wyborców. W literaturze wymieniane są scentralizowane i zdecentralizowane sposoby selekcji kandydatów, a jako główną ich determinantę wskazuje się wielkość partii. Duże partie wykazują preferencje co do stosowania centralistycznego modelu, natomiast małe przyjmują bardziej demokratyczne metody, co wiarygodnie zdaje się tłumaczyć mniejszą rolę kandydatów partyjnych na niższych szczeblach samorządu⁴⁷. Z drugiej jednak strony, w opisywanym przypadku kryterium wielkości partii jako głównego czynnika wpływającego na sposób selekcji kandydatów, wydaje się być nieco dyskusyjne, gdyż można wskazać przynajmniej kilka innych determinant oddziałujących istotnie na ten proces (np. system wyborczy, stopień socjalizacji politycznej wyborców czy też charakter organu, do którego odbywają się wybory)⁴⁸.

WYBORY DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO

W przypadku praktycznej realizacji funkcji selekcji elit politycznych wybory do Parlamentu Europejskiego charakteryzują się istotnym znaczeniem mechanizmów tworzenia list partyjnych, gdyż relatywnie duże okręgi (będące województwami lub połączeniem dwóch województw) ze stosunkowo niewielką liczbą mandatów do przydzielenia w nich pozwalają na takie kreowanie kształtu list wyborczych, które umożliwia w znacznej mierze sterowanie przez liderów partyjnych i najwyższe organy w partiach kierunkiem alokacji mandatów. Opisywany mechanizm wynika z dwóch głównych czynników. Pierwszym jest segmentacja geograficzna poparcia i możliwości dosyć dokładnego przewidzenia przyszłych zdobywcy man-

⁴⁷ K. Lundell, *Determinants of Candidate Selection: The Degree of Centralization in Comparative Perspective*, „Party Politics” 2004, vol. 10, nr 1, s. 27–30.

⁴⁸ W. Wojtasik, *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka...*, s. 260.

datowych w poszczególnych okręgach⁴⁹. Drugim jest empirycznie weryfikowalna preferencja do udzielania poparcia dla kandydatów z pierwszego miejsca na listach partyjnych, choć oczywiście nie bez znaczenia jest również fakt częstego umieszczenia na tych pozycjach liderów. W przypadku ostatnich eurowyborów z 2009 r., wśród kandydatów z pierwszych miejsc list 4 partii, które partycypowały w podziale mandatów, jedynie w 8 przypadkach (15,4%) liderzy przegrali z partyjnymi rywalami z dalszych miejsc. Stanowi to potwierdzenie korelacji pomiędzy miejscem na liście wyborczej i uzyskiwanym poparciem, choć nie rozstrzyga charakteru tego związku⁵⁰. Gremiom decydującym w partiach (szczególnie największych) o kształcie list wyborczych pozwala natomiast na takie ich konstruowanie, które będzie uprawdopodobniało sukces wskazanych kandydatów, stanowiąc zarazem świadomą modyfikację treści funkcji selekcji elit politycznych w odniesieniu do eurowyborów.

Uwarunkowania selekcji na listy wyborcze sprawiają, że proces ich tworzenia w wyborach do Parlamentu Europejskiego jest silnie scentralizowany w najważniejszych ugrupowaniach. O nominacjach, jak w żadnych innych wyborach, decydują przede wszystkim ich gremia kierownicze partii. Nie oznacza to jednak, że realizowane strategie poszczególnych partii są bliźniaczo podobne, ani tego, że nie podlegają one żadnym modyfikacjom w trakcie przygotowań do wyborów. Dynamika sytuacji politycznej wymaga tworzenia alternatywnych scenariuszy, możliwych do ewentualnego wykorzystania w przypadku zmieniających się warunków prowadzonej kampanii. Pierwszą okolicznością, wpływającą na kształt list wyborczych, jest możliwość startu w wyborach dotychczasowych parlamentarzystów. W mniejszym stopniu chodzi tutaj o europosłów, a bardziej o przedstawicieli krajowego parlamentu, którzy mogą traktować sukces w wyborach do Parlamentu Europejskiego jako zwieńczenie politycznej kariery. Zjawisko to dotyczy polityków z tylnych ław poselskich, dla których motywacją do zmiany miejsca wykonywania mandatu mogą być kwestie materialne, prestiżowe czy środowiskowe. Liderzy partyjni nie patrzą na mandat europarlamentarzysty w sposób aspiracyjny, obawiając się politycznej marginalizacji, mogącej stać się ich udziałem podczas pobytu w Brukseli i Strasburgu. Dlatego poza nielicznymi przypadkami (Z. Ziobro, S. Nitras, J. Kalinowski czy W. Olejniczak) trudno wypatrywać wśród eurodeputo-

⁴⁹ Czego przykładem jest symulacja podziału mandatów w wyborach do PE w 2009 r. dokonana przez J. Flisa. Więcej: J. Flis, *Symulacje podziału mandatów w eurowyborach*, <http://jaroslawflis.blog.onet.pl/Symulacje-podzialu-mandatow-w-2,1D373620415>.

⁵⁰ W. Wojtasik, *Efektywność strategii selekcji kandydatów na listy wyborcze w wyborach do Parlamentu Europejskiego 2009 roku...*, s. 394.

wanych partyjnych tuzów, a i wśród tych nielicznych łatwo wskazać eurodeputowanych traktujących swój mandat jako formę politycznej zsyłki. Drugą ważną determinantą tworzenia list wyborczych jest częste desygnowanie do startu w okręgach osób słabo z nimi kojarzonych lub niemających żadnych politycznych konotacji. Działanie takie, choć często skuteczne z punktu widzenia interesu partii politycznej, wywoływać może wątpliwości co do przedmiotowego traktowania wyborców w takim okręgu i powodować konflikty z lokalnymi strukturami partii, które mogą chcieć promować na listach lokalnych kandydatów. Można więc stwierdzić, że akurat w przypadku wyborów do Parlamentu Europejskiego więź z okręgiem wyborczym ma stosunkowo małe znaczenie, szczególnie jeżeli rozważy się ten aspekt w odniesieniu do wyborów parlamentarnych czy samorządowych⁵¹.

Selekcja elit politycznych w eurowyborach może znajdować swój specyficzny wymiar w głosowaniu przez wyborców na małe partie polityczne. Wskazywane są dwa rodzaje mechanizmów zwiększania poparcia przez małe partie polityczne: stałe, które wystąpiłyby bez względu na czas i charakter wyborów, oraz zmienne, które uzależnione są od wymiaru temporalnego elekcji i ideologicznego charakteru ugrupowań⁵². Stałe występują w elekcjach samorządowych, warunkując możliwość występowania trwałego mechanizmu większego poparcia dla ugrupowań lokalnych i regionalnych, które pełnią w nich funkcję quasi-partii politycznych. Poparcie to nie jest uzależnione od ich charakteru ideologicznego, ani też od fazy narodowego cyklu wyborczego. Specyficzne czynniki oddziałujące na wzrost poparcia małych partii, które są obecne w wyborach do Parlamentu Europejskiego, można próbować rozpatrywać w kontekście ich radykalizmu ideologicznego (względem większych ugrupowań) oraz czasu przeprowadzenia elekcji w stosunku do ostatnich wyborów generalnych. Poparcie dla partii radykalnych może mieć swoje przyczyny w odejściu od głosowania strategicznego i kierowaniu się bardziej ideologicznymi niż racjonalnymi przesłankami, czemu sprzyjać może niższy poziom poczucia społecznej istotności aktu głosowania⁵³. Polskie doświadczenia z eurowyborami pozwalają jedynie na częściowe potwierdzenie tezy o możliwej preferencji do głosowania na kandydatów mniejszych partii, opierające się na wynikach wyborów z 2004 r., w których stosunkowo wysokie poparcie uzyskały Samoobrona i LPR. Nie poszło jednak za tym wykreowanie nowych liderów politycznych – przyczyn

⁵¹ W. Wojtasik, *Funkcje partii politycznych...*, s. 98.

⁵² E. Oppenhuis, C. van der Eijk, M.N. Franklin, *The Party Context. Outcomes*, [w:] *Choosing Europe?: the European Electorate and National Politics in the Face of Union*, red. C. van der Eijk, M.N. Franklin, Ann Arbor 1996, s. 299.

⁵³ W. Wojtasik, *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka...*, s. 303–304.

zwiększonego poparcia należy doszukiwać się wśród innych czynników. Wybory z 2009 r. zakończyły się klęską formacji małych partii, gdyż zdobywcami mandatowymi podzielili się tylko przedstawiciele ugrupowań parlamentarnych.

WYBORY PREZYDENTA RP

Wybory Prezydenta RP dokonują selekcji elit politycznych w sposób odmienny niż przedstawione wcześniej przypadki elekcji parlamentarnych, samorządowych i do PE. Selekcja elit politycznych realizowana w ich ramach może być rozpatrywana w wymiarze bezpośrednim i pośrednim. Bezpośrednio jest wybierana osoba sprawująca najwyższy urząd w państwie, która mocą decyzji wyborców ustanowiona zostaje jako przedstawiciel narodu. Choć wyniki wyborów prezydenckich w Polsce pokazują, że startowali w nich również kandydaci niezależni (niemający bezpośredniego związku z partiami politycznymi), to w ostatecznej rozgrywce liczyli się tylko ci, którzy reprezentowali relewantne siły polityczne. Przykłady A. Olechowskiego z 2000 r. czy S. Tyimińskiego z 1990 r. nie są wyjątkowe – nawet udział w II turze wyborów (w tym drugim przypadku) nie dawał szansy na późniejsze odegranie istotnej roli w polityce. Dla obu wymienionych polityków start w wyborach prezydenckich wyznaczał szczyt ich popularności i znaczenia. Poniekąd podobny mechanizm dotknął zwycięzców wyborów. Zarówno L. Wałęsa, jak i A. Kwaśniewski, po skończeniu sprawowania urzędu nie odgrywali już istotniejszej roli w polityce pomimo zgłaszanych aspiracji. Wałęsie udział w kolejnych elekcjach przynosił już tylko polityczne klęski, natomiast lider lewicy, pomimo cyklicznych prób patronowania swojej dawnej formacji politycznej, stawał się coraz bardziej zmarginalizowany. Ta ostatnia obserwacja pozwala na jeszcze jedną konstatację – dostrzec można zmianę postrzegania roli urzędu prezydenta przez liderów partyjnych po 2005 r. Zarówno L. Wałęsa, jak i A. Kwaśniewski byli wybierani na urząd w sytuacji sprawowania przywództwa nad najsilniejszymi ugrupowaniami politycznymi, a ich kandydowanie w wyborach traktować można było jako naturalne zwieńczenie dotychczasowych karier politycznych. Mechanizm selekcyjny wyborów prezydenckich w tych przypadkach oddziaływał na zwiększenie rangi urzędu przez wykreowanie na nim osoby, która była rzeczywistym liderem politycznym. Po 2005 r. urząd prezydencki obejmowali politycy będący pierwszoplanowymi postaciami polskiego życia politycznego, jednak pozostający w cieniu swoich partyjnych liderów. W tym względzie oba przykłady różnią się jednak, gdyż kandydowanie L. Kaczyńskiego było taktycznym zabiegiem jego brata (który jak

się wydaje trafnie oceniał, że sam miałby mniejsze szanse na wygranie wyborów prezydenckich, a poza tym bardziej zainteresowany był funkcją premiera), natomiast B. Komorowski startował w wyborach niejako w zastępstwie D. Tuska⁵⁴. Podstawową przyczyną niskiej atrakcyjności możliwości sprawowania urzędu prezydenta dla liderów paryjnych jest dualizm władzy wykonawczej w Polsce – istotniejszy wpływ na bieżącą politykę posiada premier i rząd. Czynnikiem ten sprawia, że dla głównych graczy na scenie politycznej (rozumianych tutaj jako posiadających potencjał do wygrania wyborów prezydenckich) taktycznie lepszym jest skupienie się na sprawowaniu lub zabieganiu o urząd premiera, przy jednoczesnym wpływie na delegowanie kandydatów w wyborach prezydenckich.

W sposób pośredni wybory prezydenckie przyczyniają się do realizacji funkcji selekcji elit politycznych na dwa sposoby. Po pierwsze, wskazują na te partie polityczne, których znaczenie w systemie partyjnym jest największe. Poza wspomnianym S. Tymińskim, w ostatecznej rozgrywce liczyli się tylko kandydaci popierani przez dwie największe siły polityczne w tamtych okresach. Tak było w przypadku starcia wyborczego pomiędzy L. Wałęsą i A. Kwaśniewskim w 1995 r., podobnie jak w rywalizacji D. Tuska i B. Komorowskiego (oba byli kandydatami PO) z braćmi Kaczyńskimi (kandydatami PiS) w latach 2005 i 2010. Wybory w latach 1990 i 2000 pozwoliły na wygenerowanie tylko jednego silnego kandydata związanego z głównymi ugrupowaniami politycznymi (odpowiednio L. Wałęsa i A. Kwaśniewski), gdyż po drugiej stronie trwały ówczesne procesy marginalizacji politycznej (SdRP w 1990 r.) oraz dezintegracji partyjnej (AWS w 2000 r.). Kandydaci pozostałych ugrupowań startowali najczęściej bez nadziei na sukces, mając na celu promocję własnej osoby i/lub partii, którą reprezentowali.

Drugim obszarem pośredniej realizacji funkcji selekcji elit jest stworzenie wokół wybranego prezydenta nowego ośrodka politycznego, który dla zagwarantowania jakości sprawowania urzędu musi zapewnić sobie zaplecze polityczno-ekspertkie. Przyjęło się w praktyce funkcjonowania urzędu prezydenta w Polsce, że jego najbliżsi współpracownicy pracują w kancelarii głowy państwa,

⁵⁴ Krzysztof Kowalczyk wskazuje na trzy przesłanki wpływające na decyzję D. Tuska o rezygnacji ze startu w wyborach prezydenckich: (1) chęć utrzymania realnej władzy w państwie; (2) obawa przed utratą pozycji partii w przypadku wygranej; (3) lęk przed drugą porażką wyborczą (w 2005 r. przegrał z L. Kaczyńskim) w: K. Kowalczyk, *Kampania Bronisława Komorowskiego w wyborach prezydenckich w 2010 roku*, [w:] *Wybory prezydenckie 2010*, red. J. Okrzesik, W. Wojtasik, Katowice 2011, s. 271.

która staje się w ten sposób istotnym ośrodkiem politycznym. Same wybory nie stanowią więc w tym przypadku mechanizmu selekcyjnego, ale umożliwiają prezydentowi kreowanie nowej elity politycznej. Warto jednak w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, iż dotychczasowe doświadczenia pokazują, że członkowie zaplecza prezydentów stosunkowo rzadko pozostają później (bez kurateli swojego patrona) samodzielnie politykami na scenie politycznej (tak jak np. R. Kalisz, M. Siwiec czy J. Sasin). Może to prowadzić do konstatacji, że bezpośrednio otoczenie prezydenta stanowią raczej urzędnicy niż polityczni liderzy. Byłaby ona o tyle uzasadniona, że prezydent, wypełniając swoje obowiązki, z reguły nie ma bieżącej potrzeby angażowania się w gry polityczne, a potrzebni mu są na co dzień współpracownicy pozwalający na wypełnianie konstytucyjnych obowiązków i koordynowanie działań podejmowanych we współpracy z innymi instytucjami systemu politycznego.

Sytuacja relatywnie większej roli politycznego zaplecza głowy państwa była w Polsce doskonale widoczna podczas prezydentury L. Wałęsy, choć jej źródła można doszukiwać się na kilku płaszczyznach. Na pewno sprzyjające temu faktowi były rozwiązania konstytucyjne, które umożliwiły prezydentowi formownie personalnych wniosków co do składu Rady Ministrów i z których L. Wałęsa skwapliwie korzystał. Poza wymiarem instytucjonalnym, niewątpliwym wpływ na taki sposób korzystania z prezydenckich prerogatyw miały uwarunkowania behawioralne systemu rządów⁵⁵, które pozwoliły byłemu liderowi „Solidarności” na ukazanie pełni swojego temperamentu politycznego. Nie bez znaczenia było w tym przypadku korzystanie z rad swoich doradców (przede wszystkim L. Falandysza i M. Wachowski), którzy jednak nie potrafili wokół prezydenta stworzyć trwałego zaplecza partyjnego (bo nie można w ten sposób traktować efemerycznej inicjatywy BBWR). Stopniowe zmniejszanie się roli politycznego zaplecza kolejnych prezydentów po 1990 r. może być jedną z przesłanek dla wyciągnięcia wniosku o ewolucji tego wymiaru realizacji funkcji selekcji elit politycznych, jednak ze względu na liczbę czynników mogących mieć wpływ na ten proces trudno w praktyce ocenić jego zasadność⁵⁶.

⁵⁵ S. Gebethner, *System rządów parlamentarno gabinetowych, system rządów prezydenckich oraz rozwiązania pośrednie*, [w:] *Konstytucyjne systemy rządów*, red. M. Domagała, Warszawa 1997, s. 77.

⁵⁶ W. Wojtasik, *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka...*, s. 218–219.

ZAKOŃCZENIE

Selekcja elit politycznych w drodze wyborów ma fundamentalne znaczenie dla kształtowania politycznej struktury społeczeństwa. W przedstawianym artykule skupiono się na wskazaniu różnic w treści funkcji selekcji elit politycznych w ramach poszczególnych rodzajów wyborów przeprowadzanych w Polsce po 1989 r. Czynnikiem tego zróżnicowania są przede wszystkim kształt systemu wyborczego, charakter organu, którego dotyczy, oraz specyfika rywalizacji wyborczej determinowana w toku kampanii wyborczej. Selekcja elit politycznych w poszczególnych wyborach wykazuje również znamiona temporalności, odwołującej się do możliwych zmian jej treści po 1989 r. W tym względzie uwagę należy zwrócić również na stopniowo zwiększającą się liczbę organów, których wybory dotyczyły. W 1989 r. objęte procedurą bezpośrednich wyborów zostały jedynie Sejm i Senat, w roku następnym poszerzono ten zakres o wybór rad gmin i Prezydenta RP. W późniejszym okresie wprowadzone zostały jeszcze wybory do rad powiatów, sejmików wojewódzkich, bezpośrednie wybory prezydentów, burmistrzów i wójtów oraz od 2004 r. elekcje do Parlamentu Europejskiego. Ten swoisty trend elektoralny wpisuje się w obserwowaną w państwach demokratycznych tendencję do obejmowania wyborami powszechnymi coraz większej liczby organów⁵⁷. Zarazem jednak może to stanowić podstawę do twierdzeń o trywializacji aktu wyborczego i zmniejszania rangi wyborów w świadomości społecznej⁵⁸.

W artykule wskazane zostały również źródła ewolucji funkcji selekcji elit politycznych w Polsce po 1989 r. Obserwowana dynamika jest powodowana zarówno przebiegiem transformacji demokratycznej w Polsce (szczególnie w przypadku wyborów sejmowych), krzepnięciem systemu demokratycznego, jak i wpływem głównych megatrendów takich, jak globalizacja i integracja europejska. Te ostatecznie dotyczyły nie tylko Parlamentu Europejskiego i wyborów do niego, ale np. również wprowadzenia nowych szczebli samorządu terytorialnego jako procesu dostosowania struktury wewnętrznej kraju do zasad polityki UE, co w konsekwencji doprowadziło już w okresie przedakcesyjnym do powstania powiatów i samorządowych województw (oraz wyborów do ich organów).

⁵⁷ R.J. Dalton, M. Gray, *Expanding the Electoral Marketplace*, [w:] *Democracy Transformed?: Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies*, red. B.E. Cain, R.J. Dalton, S.E. Scarrow, Oxford 2006, s. 34.

⁵⁸ Szerzej: W. Wojtasik, *Istotność wyborów i jej czynniki w świadomości społecznej...*, s. 205–226.

Election selection of political elites in Poland

Free and fair elections are the method used to select from among the people who have hold specified elective position or public office. In this context, elections are a way of implementing the selection process of the political elite, allowing procedural participation of citizens in shaping political representation. As a result of their execution decisions are made about the distribution of power, which depends on the direction in the act of voting revealed political preferences resulting from translating the achievements of individual votes mandated. Selection of the representatives of the society and subjectivity attributing their decision-making assumes that voters will be able to choose from among themselves those who possess the desired skills, and those who are elected, they will make decisions in the interest of the whole community. The article treats the selection of political elites as a basic function of elections, acting on the issues of creating the political leadership in the parliamentary election, the President of Poland, local governments and the European Parliament.